

HASAN BASRİ ÇANTAY’IN “KUR’ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM” ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet ÖZKAN^[*]

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Kurtuluş savaşı yıllarında millî mücadelenin Balıkesir’deki öncülerinden sayılan Hasan Basri Çantay’ın Cumhuriyet’in ilk yıllarında kaleme aldığı “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı Kur’an tercümesi araştırmanın temellerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Hasan Basri Çantay’ın Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaptığı Kur’an tercümesinin meal değerini araştırarak kendisinden önceki mealler arasındaki yerini ortaya koymaktır.

Veri Kaynakları: Araştırmanın veri kaynaklarını Kur’an tercüme ve tefsirleri, Cumhuriyet dönemiyle ilgili çalışmalar, Hasan Basri Çantay’ın yazıları ve eserleriyle kendisi hakkında yapılan makale, tez ve kitap çalışmaları oluşturmaktadır.

Ana Tartışma Konusu: Türkçe Kur’an tartışmaları arasında çok sayıda Kur’an tercümesinin kaleme alındığı Cumhuriyet’in ilk yıllarında Hasan Basri Çantay’ın yazdığı “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı meal çalışması araştırmanın ana tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Sonuçlar: Çok yönlü bir insan olan Hasan Basri Çantay aynı zamanda kendini yetiştirmiş bir âlimdir. Onun Cumhuriyetin ilk yıllarında yazdığı Kur’an Meali’nin o dönemde yapılan Kur’an tercümeleri içerisinde; tercüme tekniği, dil ve üslubu ve kaynakları itibarıyla emsallerine göre daha farklı ve orijinal bir Kur’an tercümesi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Basri Çantay, Kur’an Meali, Din, Balıkesir, Kur’an Tercümesi

^[*] Dr.,Balıkesir Muharrem Hasbi Anadolu Lisesi

An Evaluation of Hasan Basri Çantay's Study Entitled “The Quran and its Translation”

ABSTRACT

Foundations of the Research: Hasan Basri Çantay was one of the pioneers of the national struggle through the War of Independence in Balıkesir. His Work: “The Quran and its Translation” which he had written in the early years of the Turkish Republic forms the basis of this research.

Objective of the Research: The aim of this article is to determine the position and value of Hasan Basri Çantay's translation of the Holy Qur'an within translations of Qur'an in the early years of the Republic.

Data Resources: Data sources are translations and commentaries of the Holy Qur'an; studies concerning with the period of Republic; thesis, articles and works on Hasan Basri Çantay's works and his books.

Main Discussion: Hasan Basri Çantay's “The Quran and its Holy Translation” forms the main discussion topic of this research which he wrote this translation in the early years of the Turkish Republic when it had been written a lot of Turkish translation of the Holy Quran.

Results: Hasan Basri Çantay was a multi-faceted intellectual self-taught scholar. His translation is an original work in terms of translation technique, language style and sources among a lot of Turkish translation of the Holy Quran done in the early years of the Turkish Republic.

Keywords: Hasan Basri Çantay, Translation of the Holy Qur'an, Religion, Balıkesir, translation of the Qur'an.

1. GİRİŞ

Türk milleti içinde uzun tarihi boyunca, kendisine değişik alanlarda hizmet etmiş çok sayıda mütefekkir yetişmiştir. Bunlardan biri de Balıkesirli Hasan Basri Çantay'dır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin ve kurtuluş savaşı yıllarının canlı tanığı olan Hasan Basri Çantay milletimizin yaşadığı sıkıntılı dönemlerde milli mücadeleye malıyla, canıyla ve kalemiyle aktif olarak katılmış, ilk mecliste (TBMM) Balıkesir mebusu olarak görev yapmış, kadim dostu millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy'u İstiklal Marşını yazmaya ikna eden isim olmuştur.

Araştırmada öncelikle kısaca Hasan Basri Çantay'ın hayatı ve eserlerine yer verilecek daha sonra da onun “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı Kur’an tercümesi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda söz konusu mealin yazılma nedenlerine, dil ve üslubuna, kaynaklarına ve hakkında yapılan tenkitlere yer verilerek kendisinden önceki Kur’an tercümeleri arasındaki yeri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Araştırmada kaynak olarak Hasan Basri Çantay'ın yazı ve kitaplarından, konuyla ilgili bildiri, makale ve kitaplarla, kendisi hakkında yapılan çalışmalarından faydalanılmıştır¹.

Bu bölümde Kur’an’ın anlaşılması, tercümesi ve Cumhuriyet döneminde yapılan Türkçe Kur’an tercümeleri hakkında kısa bir değerlendirme yapılarak Hasan Basri Çantay'ın Kur’an mealini yazdığı döneme ve o dönemde yapılan Kur’an Tercümesi tartışmalarına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Kur’an Hz. Muhammed’e, kendisinin ve hitap ettiği toplumun Arap olması nedeniyle Arapça olarak indirilmiştir. Arap toplumu ve Arapça bilenler genel manada Kur’an’ı anlama konusunda zorluk çekmemişlerdir. Zira Hz. Peygamber yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kur’an ile ilgili anlaşılmasında zorluk bulunan kimi

¹ Hasan Basri Çantay ile ilgili Türkiye’de yapılan tezler şunlardır: Sadık Erenbaş, “*Hasan Basri Çantay’ın Tefsir İlmindeki Yeri*”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniv. SBE, Trabzon, 2006; Yunus Özdamar “*Hasan Basri Çantay’ın Kur’ân’ı Hakîm ve Meâlî Kerîm Adlı Meali ile Kur’ân yolu adlı Tefsirde Sosyal Meselelere Çözümler*”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Çorum, 2006; Abdullah Yılmaz, “*Hasan Basri Çantay ve Meali Kerimindeki Tefsir Kısımlarının Analizi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. SBE, Sakarya, 2007; Muhammet Gündoğdu, “*Din Sosyolojisi Bilim Dalı Hasan Basri Çantay’da Din Ve Toplum*”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv, SBE, Konya 2009.

Hasan Basri Çantay ile ilgili Türkiye’de yayınlanan çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan yazı ve makaleler ise tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır: İbrahim H.Karlı, “*Hasan Basri Çantay’ın Kur’an’ı Hakîm ve Meâl’i Kerîm’deki Tercüme Metodu*”, EKEV Akademi Dergisi, 6 (13), 2002; Nesimi Yazıcı, “*Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi*”, Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi Sempozyumu, Gönen Belediyesi Yayınları, Balıkesir, 1993; Mücteba Uğur, “*Vatansever Mücahit Hasan Basri Çantay’ı Anarken*”, Türk Yurdu Dergisi, Kasım 1991; Nevzat Aşık, “*Hasan Basri Çantay’ın Hadisçiliği*”, Merve Dergisi, S: 4, Balıkesir İmam Hatip Lisesi Yay., Balıkesir, 1993; Aydın Ayhan, “*Hasan Basri Çantay*”, Merve Dergisi, S: 2, Balıkesir İHL Yay., Balıkesir, 1993; Ahmet Aydın Bolak, “*Hasan Basri Bey Amcam*”, Merve Dergisi, S: 2, Balıkesir İHL Yay., Balıkesir, 1993; Süleyman Yalçın, “*Hasan Basri Çantay Hocayı Anarken*” Merve Dergisi, S:2, Balıkesir İHL Yay., Balıkesir, 1993; Merve Çantay, “*Hasan Basri Çantay Hakkında Konuştular*” Merve Dergisi, S: 2, Balıkesir İHL Yay., Balıkesir, 1993.

Hasan Basri Çantay ile ilgili basılmış kitaplar şunlardır: Mücteba Uğur, *Hasan Basri Çantay*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara 1994; Maruf Çaksu, *Mücahid ve Mutasavvıf Hasan Basri Çantay*, İnci Ofset, Balıkesir 2002.

hususları gerek sözle gerekse uygulamalı olarak sahabeye açıklamıştır. Sonraki dönemlerde de İslam toplumlarında Kur'an'ın zamanın getirdiği yeni durumlar muvacehesinde daha iyi anlaşılması için çeşitli tefsir çalışmaları yapıldığı bilinmektedir. Sahabe dönemiyle birlikte başlayan süreçte İslam coğrafyasında Arap olmayan birçok milletin yer almaya başlaması Kur'an'ın Arapça dışındaki dillere tercüme ve tefsir edilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Ebu Hanife'nin namazda Kur'an'ın Farsça tercümesinin okunmasına cevaz vermesi, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'un ise, bu cevazın Kur'an'ın Arapça ibaresini iyi okuyamayanlar için "iyi okumayı öğreninceye kadar" geçerli olduğuna dair fetvaları konuyla ilgili tartışmanın ilk tezahürlerini oluşturmaktadır.

Hicri V. Asırda tefsir alimi Zemahşerî (ö.538/1143), Kur'an mesajının Arapça konuşmayan insanlara ulaştırılması konusunda tercümeyi ön plana çıkartan şu sözleriyle dikkatleri bu mesele üzerine çekmiştir:

"Kur'an ya bütün dillerde ya da bunlardan sadece biriyle indirilebilirdi. Bütün dillerle indirilme imkânı yoktur. Çünkü bu gereksiz tekrara sebep olurdu. İşte tercüme böyle bir tekrara alternatif olarak hizmet verebilir. Bu durumda Kur'an'ın bir tek dil üzere inmesi gerçeği kalmaktadır. Bunun için en elverişli dil Rasûlullah'ın kavminin dili olan Arapça idi. Zira ona en yakın olanlar Araplar idi. Arapların, Kur'an'ı Hz. Peygamberden öğrenip iyice anlamaları ve Kur'an'ın onlardan başkalarına intikal edip yayılmasından sonra, yapılan tercümeler onun açıklanması ve anlatılması işini icra etmişlerdir. Nitekim bütün yabancı milletlerde tercümelerin asıl metinlerin yerine geçtiğini görmekteyiz. Ayrıca, tercüme sayesinde birbirinden uzak ülkelerin, coğrafyaların insanları, çeşitli milletler ve aralarında yüzyıllar olan nesiller bir kitap üzerinde birleşir, hepsi onun dilini ve manalarını öğrenmeye çalışır. Bundan da birçok faydalı sonuçlar ortaya çıkar." (Zemahşerî, 1946, s. 539).

Kur'an-ı Kerim'in bugüne dek pek çok dile tercümesi yapılmıştır. İlk tercüme çalışmalarının 10. yüzyılın ortalarından sonra başladığı bilinmektedir. Heyetler hâlinde gerçekleştirilen bu ilk tercüme çalışmaları Samanoğulları Devleti zamanında Farsçaya yapılmıştır. Samanoğulları (875-999) beylerinden Emir Mansur bin Nuh (M. 961-976) zamanında Kur'an-ı Kerim'in ilk tercümesi Maverâünnehirli âlimlerden kurulan bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Bu tercüme bugünkü Özbekistan sınırlarında yer alan Buhara şehrinde yapılmış ve Taberî'nin Kur'an-ı Kerim tefsiri esas alınmıştır. Bu ilk tercüme çalışması kelime kelime tercüme esasına dayanarak hazırlanmıştır. Tercümede Farsça kelimeler, Farsçanın sözdizimi dikkate alınmadan Arapça kelimelerin altına sıralanmıştır. (Togan, 1959-1960, s. 135).

İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinin ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte "Kur'an-ı Kerim Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri" başlıklı bir makale kaleme almış olan Abdülkadir Erdoğan (1938), Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümelerinin en eskisi olarak Şirazlı Muhammed bin Hacı Devletşah tarafından miladî 1333-1334 yıllarında İlhani Ebu Said (1317-1336)'in hükümdarlığı zamanında istinsah edilen nüshayı gösterir. Bu nüshada Türkçe tercüme Arapçaların altına yazılmıştır. (s. 47- 48).

Bu tercümeden sonra yapıldığı tahmin edilen bir Kur'an-ı Kerim tercümesi de bugün Taşkent'te bulunmaktadır. Arapça metnin kelime kelime tercüme edildiği bu eser Karahanlı devri Orta Asya İslâmî Türk yazı dilinin özelliklerini yansıtmaktadır. Doğu Türkçesi ile kaleme alınmış bir tercüme de İngiltere'nin Manchester şehrindeki John Rylands Kütüphanesi bulunan satır arası Kur'an-ı Kerim tercümesidir. (Üşenmez, 2008, s. 3).

Osmanlı'nın son dönemlerine geldiğimizde ise Batı kökenli bilim ve disiplinlerin eğitim sistemimize uyarlanma çabaları neticesinde bazı kimseler içerdiği hüküm ve manaları doğrudan doğruya anlayabilmek için Kur'an'ı Kerim'in Türkçeye tercümesinin kaçınılmaz olduğunu dile getirmeye başlamışlardır. Hatta Balkan Savaşları'nın devam ettiği (1912–1913) yıllarda İttihat ve Terakki Hükümetine ve orduya destek sağlamak amacıyla Ayasofya'da vaazlar veren Afganistanlı Ubeydullah Efendi daha da ileri giderek cuma hutbelerinin Türkçe okunması gerektiğini dile getirmiştir. (Altuntaş, 2001, s. 59). Bunun yanı sıra Ubeydullah Efendi, Ebu Hanife'nin Mezhebine göre Kur'an'ın tercüme edilebileceğini Kur'an'da asıl unsurun manalar olduğunu söyleyerek üstü kapalı bir şekilde namazda Kur'an'ın tercüme ile okunabileceğini hatta okunması gerektiğini söylemiştir. Ziya Gökalp de aynı dönemde ezan, Kur'an, hutbe ve duaların Türkçeleştirilmesinin savunucusu olmuştur.

Ahmet Mithat Efendi de bu konudaki tartışmalara katılmış, Müslümanlar için Kur'an'ın tercüme edilmesinin çok önemli olduğunu fakat bunun bir türlü gerçekleştirilemediğini ifade etmiştir. Milaslı İsmail Hakkı (1342) bu mesele ile ilgili yazdığı risalesinde tercümenin zorluklarına işaret ettikten sonra Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin zarurî olduğunu ifade etmiştir. Milaslı, tercümenin Kur'an yerine geçmeyeceğini ve namazda tercümenin okunamayacağını özellikle vurgulamıştır. (s. 2–3).

I. Dünya savaşı öncesine rastlayan yıllarda Kur'an'ın tercüme edilmesi meselesi etrafında ortaya çıkan ve sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan daha büyük tartışmalara zemin hazırlayan bu fikirler dönemin muhafazakâr kesimin sert muhalefetiyle

karşılaşmıştır. Kur'an'ın tercümesine karşı çıkanlar Kur'an'a ait manaların ancak tefsir etme yoluyla açıklanabileceğini söylüyorlardı. Bu konudaki temel gerekçeleri de tercümenin namazda veya namaz dışında aynen aslı olan Arapça nazım yerine geçmesinin amaçlanmakta olduğu yönündeki kanaatlerdir. O dönemde yapılan konuyla ilgili tartışmalara bakıldığında gerçekten de tercüme fikrini benimseyenler arasında sırf Kur'an'ın manasını anlamak isteyenler olduğu gibi namazda Arapça aslın yerine Türkçesinin okunması gerektiğine inananların da olduğu görülmektedir.

Osmanlıda XIX. yüzyılda tercüme ve meal hareketinin başladığını ve zamanla hız kazandığını söyleyebiliriz. Bu dönemde dört matbu tefsirin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, ilk matbu Kur'an tefsiri olan Ayntabî Mehmet Efendi'nin *Tefsir-i Tıbyan Tercemesi*'dir. Tıbyan Tefsirinin ilk basımı dört cilt olarak 1842 yılında Kahire'de yapılmıştır. İlk matbu tefsir olan bu eserin Tanzimat'ın ilanından (1839) üç yıl sonra gerçekleştiği görülmektedir. Dönemin ikinci tefsiri İsmail Ferruh'un, *Tefsir-i Mevakib/Terceme-i Tefsir-i Mevahib*, adlı iki ciltlik eserdir. *Mevakib* adıyla meşhur olan bu çalışma, 1865 yılında İstanbul'da basılmıştır. Muhammed Hayruddin Han Hindî Haydarabadî'nin Şah Veliyullah Dihlevî'nin *Feth'ur-Rahman* adlı Farsça tercüme-tefsirini *Kitabut Tefsiril Cemali ala et-Tenzil Celali* adıyla Türkçeye çevirdiği eser de bu dönemde yapılan üçüncü çalışmadır. Eser 1877 de Kahire'de basılmıştır. *Celali* adıyla meşhur olmuştur. Dönemin son çalışması Ahmed Salih b. Abdullah Gurabzâde en-Nasîh el-Bağdadî tarafından *Zübedü'l- Âsârıl Mevahib ve'l- Envar* adıyla yapılan iki ciltlik çalışmadır. Eser, 1875–1877 yıllarında İstanbul'da basılmıştır. (Bkz. Cündioğlu, 2005, s. 53–55).

Kur'an üzerine yaptığı çalışmalarla dikkat çeken araştırmacı Düccane Cündioğlu (2005), alfabe tartışmalarının yapılmaya başlandığı XIX. yüzyılda basımı yapılan yukarıdaki tefsirlerle ilgili yaptığı değerlendirmede; bunların hiçbirinin müstakil meal olmadığı gibi telif de olmadıklarını zira Arapça ve Farsçadan tercüme edildiklerini vurgulamaktadır. Bu tefsirler içinde en çok basımı yapılanlar Tıbyan (9) ve Mevakib (7) dir. (s. 56).

Cumhuriyetin kurulmasından sonra başlayan Kur'an'ın tercümesi ve Türkçeleştirilmesi çalışmaları sürerken tartışmaları da beraberinde getirecek birçok Kur'an tercümesi hazırlandı. Bunlardan bir kısmı Cumhuriyet'in ilanından birkaç yıl önce piyasaya çıkarken diğer bir kısmı da Cumhuriyet'in ilanından sonra basılmıştır. Burada Hasan Basri Çantay'ın Kur'an Mealinin baskısının yapıldığı yıllara kadar (1952–1953) ülkemizde basılmış olan Kur'an tercümelerinin bir kısmına kısaca değinilecektir.

Şeyh Muhsin-i Fanî (Hüseyin Kazım Kadri) (1870-1934)'ye ait “*Nuru'l-Beyan- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*” adlı iki ciltten oluşan Kur'an tercümesi bu dönemde yapılan çalışmalardan biridir. Tercümede yer yer *izah* başlığı altında açıklamalara yer verilmiştir. İbrahim Hilmi'nin yayınladığı tercümenin ilk baskısı 1921'de İstanbul'da Matbaa-i Amire'de yapılmıştır. Şeyh Muhsin-i Fanî tercümenin yapılış amacının birçok asırlardan beri Müslümanlığı kabul etmiş olan Türklerin Kur'an ile doğrudan temasa geçerek onun manasını anlamalarını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. (Altuntaş, 2001, s. 68) Bu tercüme Türk dili açısından iyi düzeyde olmaması, tercüme Kur'an'da olmayan kelimeler, hatta ibareler eklendiği, ayetlerin anlaşılardan tercüme edildiği ve bazı kelime ve ibarelerin hذف edildiği gibi gerekçelerle eleştirilmiştir.

Cemal Said'e ait *Türkçe Kur'an-ı Kerim* adlıyla yayınlanan Kur'an tercümesi yazıldığı dönemde gündemi en çok meşgul eden tercümelerden biridir. Tek cilt olarak basılmış, tercümede Kur'an-ı Kerim'in Arapça metnine yer verilmemiştir. Bu tercüme Mustafa Kemal'in Dolmabahçe Sarayında hafızlarla ilk yaptığı toplantıda ellerde dolaştığı ifade edilen Kur'an tercümesidir. Söz konusu toplantılara katılan Hafız Sadettin Kaynak, bu tercümenin hatalarla dolu olduğunu anlaşıldığını, bunun sebebinin de tercümenin Kur'an'ın aslından değil de Fransızcasından yapılmış olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. (Bkz. Altuntaş, 2001, s. 79–79) Cemal Said'in bu çalışması, yanlış tercümeler içerdiği gerekçesiyle Ahmet Hamdi Akseki ve Ömer Rıza Doğrul tarafından tenkit edilmiştir.

Bir diğer çalışma, komisyon² tarafından hazırlanan “*Tafsili'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*” adlı basılmamış tefsirden özetlenerek hazırlanmış “*Terceme-i Şerife, Türkçe Kur'an-ı Kerim*” adlı Kur'an tercümesidir. 1926'da İstanbul'da Ahmed Kamil Matbaasında basılmıştır. Tercümede Kur'an'ın Arapça metni yer almamaktadır. S.T. (Süleyman Tevfik) imzasıyla yazılan önsözde, dünyanın hemen her diline tercüme edilen Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmemiş olmasının büyük bir eksiklik olduğu vurgulandıktan sonra halk tarafından kolaylıkla anlaşılacak bir tercüme ihtiyacı duyulduğu ifade edilmiş ve bu tercümenin söz konusu ihtiyacı gidermeye katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Bu dönemde basılan en dikkat çekici Kur'an tercümelerinden biri kuşkusuz Zeki Meğamiz'e ait “*Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercümesi*”dir. Bu eserin üzerinde mütercim ismi yer almamakta bunun yerine bir *heyet-i ilmiyye* tarafından tercüme edildiği ve

² Kitabın iç kapağında belirtildiğine göre bu komisyon; Ders Vekili Halis, Meclis-i Marif üyesi - rinden Hacı Zihni ile Faiz ile Müllefât-ı Şer'iyye Tedkik Heyeti üyelerinden Aydoslu Tevfik Efendi'lerden oluşmaktadır

İzmirli İsmail Hakkı'nın tetkik ve tashihiinden sonra basıldığı ifade edilmiştir. Eser, 1926 yılında İstanbul'da Marifet Matbaası'nda basılmıştır. Tercümede Kur'an'ın Arapça metnine yer verilmemiştir. Sadece ayet numaraları yazılarak tercümeleri verilmiştir. Her ne kadar kitabın üzerinde tercümenin bir ilim adamları heyetince yapıldığı ifade edilse de eserin mütercimi bir Hristiyan Arap olan Zeki Meğamiz'dir. Mütercim Müslüman olmadığı için adı kitabın üzerine yazılmamıştır. Yayın tarihi 1926 olan bu eser, esasen bundan yaklaşık on beş yıl önce İbrahim Hilmi tarafından yayınlanmasına başlanmış olan ve tepkiler üzerine beşinci formadan itibaren yayınlanması hükümetçe yasaklanan tercümedir. (Altuntaş, 2001, s. 87).

Harf devrimi öncesi yapılan Cumhuriyet dönemi Kur'an Tercümelerinin en ciddi ve en önemlisi İzmirli İsmail Hakkı'ya ait "*Meânî-i Kur'an –Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*" adlı eserdir. İki ciltten oluşan bu eser 1927 yılında İstanbul'da Milli Matbaa'da basılmıştır. Tercüme sırasında ayetin numarası yazıldıktan sonra, ayet metninin baş tarafı parantez içinde verilmiş sonra da tercümesine geçilmiştir. Gerekli yerlerde dip notlar halinde açıklamalar yapılmıştır. Dil kendinden öncekilere göre daha sade ve ustaca kullanılmıştır. (Altuntaş, 2001, s. 94).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan yukarıda ismi geçen Kur'an tercüme-leri üzerine ilim çevrelerinde ve basında yoğun tartışmaların yaşanması konunun Türkiye Büyük Millet Meclisine taşınmasına yol açmıştı. 1925 yılında Meclis'te bir oturumda Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi görüşmelerinde "Hatalı Kur'an çevirilerinin yaygınlaşmasına dur denmesi gerektiği ve mevcut tefsirlerin yetersiz kaldığı" gerekçesiyle konu gündeme gelmiştir. Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Torun, eğitimsiz kişilerin Kur'an'ı eksik ve hatalı tercüme etmeye kalkıştığını, bunun Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulacak bir komisyonla çözümlenmesi gerektiğini içeren 53 imzalı önergeyi Meclis Başkanlığı'na sunmuştur. Önerge görüşülmüş ve uzmanlardan oluşan bilim heyeti kurulup Kur'an'ın meal ve Türkçe tefsirinin yapılması, gerekli olan İslami eserlerin telif ve tercümelerinin yapılması ve İslamiyet aleyhindeki yabancı yayınlara karşı dini yayın faaliyetinin başlatılması için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesine yirmi bin lira ilave tahsisat yapılmıştır. Mecliste kabul edilen bu önergenin altında Afyon mebusu Kamil (Miras) in da imzası bulunmaktadır. (Altuntaş, 2001, s. 99).

Önergenin mecliste kabul edilmesinden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın söz konusu tercüme ve tefsiri kimin yapabileceğini sorması üzerine Kamil Miras, tercümenin Mehmet Akif, tefsirin ise Elmalılı Hamdi Yazır tarafından yazılmasının ve Sahih-i Buhari'nin tercüme ve şerhi işini de Babanzâde Ahmet Naim'in yapmasının uygun olacağını bildirmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, oniki yıl gibi bir sürede tefsir çalışmasını tamamlamıştır. Mehmet Akif ise ağır mesuliyet hissiyle

yaptığı tercüme çalışmasını ya kendince yetersiz bulduğu gerekçesiyle ya da Türkçe Kur'an ve Türkçe ibadet tartışmalarının etkisiyle, yaptığı tercümenin Kur'an'ın yerine kaim kılınması endişelerinden dolayı teslim etmediği anlaşılmaktadır.. (Bkz. Altuntaş, 2001, s. 99, Cündioğlu, 2005, s. 7).

1934 yılına gelindiğinde Ömer Rıza Doğrul, daha önce yapılan tercüme çalışmalarını yetersiz bulduğu için bizzat kendisi iki ciltten oluşan “*Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi, Tanrı Buyruğu*” adlı Kur'an tercümesini yayınlamıştır. Salih Akdemir (1989) Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri üzerine yaptığı çalışmasında Ömer Rıza Doğrul'un tercümesinin kendisinden öncekilere göre daha mütekâmil olduğunu ancak birçok ayetin tercümesinde hataya düştüğünü söylemiştir. Akdemir, yeni bir tercüme yapacak olanların onun tercümesinin ifade gücünden faydalanabileceklerini de belirtmiştir. (s. 47).

Merhum Hasan Basri Çantay (1981) *Tanrı Buyruğu* adlı tercümeyi şekli, tertibi ve tanzimi itibarıyla güzel bulduğunu fakat gerek ayetlerin meallerinde gerekse bu meallerin notlarında çok sayıda hatalar ve tahrifler olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra da bu eserin Lahor'daki Ahmediyye/Kadıyani mezhebi reisi Mevlana Muhammed Ali'nin bastırıldığı tefsirli Kur'an tercümesinin bir kopyası olduğuna dair Ahmet Akseki beyin vaktiyle kendisine gönderdiği mektuptan söz etmektedir. (s. 7).

Ömer Rıza Doğrul'un tercümesinden bir müddet sonra Osman Nebioğlu, Murat Sertoğlu, Abdülbaki Gölpınarlı ve Hasan Basri Çantay tarafından yapılan tercümele karışımıza çıkmaktadır. Akdemir (1989), bu tercümele içerisinde en değerli ve en ilmi olanının merhum Hasan Basri Çantay hoca tarafından yapılan “*Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*” adlı tercüme olduğunu ifade etmiştir. (s. 47). Hasan Basri Çantay'ın bu mealı üzerinde ayrıca durulacaktır.

Sonraki yıllarda da birçok Kur'an çevirisi ve mealı yapılmış ve yayınlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar geçen sürede yapılan meal çalışmalarının yüze yaklaştığı bilinmektedir.³ Bu süreçte Kur'an tercümelelerinin yanı sıra Kur'an'ın Türkçe tercüme ve tefsirleri üzerine de birçok çalışma yapılmıştır.⁴

³ Cumhuriyet döneminde yayınlanan meallerin listesi için bkz. Akdemir, Salih, Cumhuriyet Dönemi Kuran Tercümeleri (eleştirel bir yaklaşım), Akid Yayıncılık, Ankara 1989, s. 37-38.; -Yunus Özdamar, *Hasan Basri Çantay'ın Kuran-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı mealı ile Kuran Yolu tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, Ankara 2006Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-20,

⁴ Bkz. -Gülden Sağol, “*Kuranın Türkçe Tercümele ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar*”, Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1997, Mehmet Akalın Armağanı. Sayı 8, s. 379-386.

2. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Hasan Basri Çantay, 30 Kasım 1887 (18 Teşrîn-i Sâni 1303) de Balıkesir'de doğmuştur. Babası Balıkesir tüccarlarından ve ulemadan Çantayoğlu Halil Cenâbî Efendi, annesi Sincanoğulları'ndan Kepsutlu Hatice Hanım'dır. Hasan Basri, oldukça varlıklı bir ailenin üç kızıyla birlikte tek erkek evlâdı idi. Çocukluğunu azamî bir itina ve dikkatle, bir sevgi ve şefkat çemberi içerisinde geçirdi. Balıkesir'in tanınmış âlimlerinden Arap Hoca'dan ilköğrenimini görmüş müteakiben İbtida-i Kebir denen ilkokul, Rüştîye (ortaokul) ve İdadî (lise)'de öğrenimine devam etmiştir. Fakat 1903'te 16 yaşında iken babasının vefatı üzerine dördüncü sınıfta okuduğu lise öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Örgün öğretim dediğimiz teşkilâtlı okullara gitme fırsatını kaybettikten sonra da, çeşitli vesile ve vasıtalarla kendisini yetiştirmeye ve bildiklerini hem ilim, hem de aksiyon olarak çevresindekilere intikal ettirmeye devam etmiştir. (Emin Işık, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), 1993, c. VIII, s. 218; Yazıcı, 1993, s. 1).

16 Ocak 1897'de meydana gelen depremde harap olan Zağanos Mehmet Paşa Camii 1903'te Balıkesir Mutasarrıfı Ömer Ali Bey tarafından adeta yeniden yapılmış, bir büyük mabet halinde Balıkesirlilerin hizmetine sunulmuştur. Hasan Basri, bu durumu konu edinen aruz vezniyle elli beyitlik bir şiir yazarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Şiirden, sahibinin yeteneğini ve taşıdığı zekâ pırıltılarını keşfetmekte gecikmeyen Mutasarrıf Ömer Âli Bey bu sırada babası öldüğünden öğrenimine ara vererek, ailesinin geçim yükünü sırtlanmak durumunda kalan genç Hasan Basri'yi seksen kuruş maaşla Nafia (Bayındırlık) dairesinde görevlendirmiştir. Hasan Basri Bey, buradaki görevi sırasında mutasarrıf Ömer Âli Bey'in yakın ilgisini görerek yarım kalan öğretimini tamamlama imkânı bulmuştur. (Yazıcı, 1993, s.1)

Balıkesir Mevlevihane Medresesi'nde Ragıpzade Ahmet Naci Efendi'den Arapça öğrenen Hasan Basri, Farsçayı Müstecabîzade Adil (Halil) Efendi ile Balıkesir Müftüsü Osman Nuri Efendilerden de öğrenmiştir. Böylece Hasan Basri, eski kültürümüzün kaynaklarına inebilme imkânını elde etmiş oldu. Ragıpzade Ahmet Naci Efendi'nin vefatından sonra bir süre de Müftü Kodanazzade Hacı Ahmet Efendi'den okudu. Artık zorunlu dersleri bitirmişti ve bu durumu gösteren icazetini almıştı. Hasan Basri Hoca, bugünkü diploma karşılığı olan icazetname-sini almakla yetinmedi, Meşrutiyet yıllarında Balıkesir Mutasarrıfı olan Mümtaz Bey'den Hukuk, Maliye ve İktisat dersleri okudu. Böylece gelişmekte olan yeni ilimlerdeki eksikliklerini giderdi. (Uğur, 1994, s. 3–5).

Hasan Basri Çantay, devlet memuru olarak görevini yaptığı bu yıllarda, ülke bir büyük cihan savaşının yıkımına uğramaktaydı. Bu sırada onu, parçalanmaya çalışılan vatanı bir bütün olarak koruyabilme çabalarının hem silahlı bir mücahidi, hem de eriştiği bilgi ve kültür düzeyiyle çevresini millî birlik ve beraberlik yönünde uyarmaya çabalayan bir gazeteci olarak görmekteyiz. O, kurtuluş savaşı sırasında ve sonrasında bir mücahit, bir fikir adamı, devleti kuran Birinci Meclis'te mebus olarak, yaşadığı sürece vatanın ve milletin emrinde onların istikballerine yönelik her türlü çabayı göstermekten geri durmamıştır.

Meşrutiyetin ilanından kurtuluş savaşı yıllarına kadar geçen sürede sırasıyla Nasihat, Balıkesir, Yıldırım, Karesi ve Ses gazetelerini çıkarmış ve bu gazetelerle halka sesini duyurmuştur. Özellikle “Ses” gazetesi milli mücadele yıllarında sadece Balıkesir’de değil ülke genelinde sesini duyurmuş, millî uyanışa vesile olmuş bir yayın organıdır.

Hasan Basri Çantay, Birinci Meclis’in feshinden sonra bir daha siyasete katılmamıştır. Kalan hayatını önce Balıkesir’de ve son dönemlerini de İstanbul’da ilim, ibadet ve çeşitli sosyal faaliyetlerle meşgul olarak geçirdi. Yetmiş sekiz yaşında hicrî tarihle 1384 Recep ayının son günü, (3 Aralık 1964) de İstanbul’da vefat etti. Mezarının çok sevdiği dostu Mehmet Akif’e yakın olması hususundaki vasiyeti üzerine Edirnekapı Şehitliği’ne defnedildi. (Yazıcı, 1993, s. 1).

2.2. Eserleri

Hasan Basri Çantay’ın hemen hepsi de tarihi, ilmi, dini, ahlâki, hukuki, edebi ve sosyal konularda birçok makalesi ve yine aynı konularda değerli eserleri vardır. Eserlerinde daha çok dinî, tasavvufî ve edebî konular ağırlıklıdır. Hasan Basri Çantay’ın basılı eserleri şunlardır:

1. Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm: En önemli eseri olup üç ciltten oluşur. Cumhuriyet tarihinde yazılan Kur’an tercümelerine kaynak oluşturmuştur. 1952-53’de İstanbul’da basılan eser 1256 sayfadır. Bu dönemde yayımlanmış en ciddi ve özgün çalışmadır. Bu çalışmamızda söz konusu eseri tanıtmaya çalışacağız.

2. Hadisler (On Kere Kırk Hadis): Çeşitli Hadis kaynaklarından derlenmiş hadis tercüme ve açıklamalarıdır. 400 hadisin yer aldığı 10 kitapçığın bir araya gelmesiyle oluşur. Tamamı 1200 hadislik derleme niteliğindedir. Küçük boyda üç ayrı cilt halinde 1958 de basılmıştır.

3. Âkîfname: Dostu, arkadaşı ve hocası Mehmet Âkif’in kısa hayat hikâyesi, sanatı, fikirleri, onunla ilgili hâtıralar ve ölümünü izleyen günlerde onun hakkında

çıkan yazılardan bir kısmına dâirdir. Hâtıra türünde sayılabilecek bir eserdir. 1966'da İstanbul'da basılmıştır.

4. *The Straight Path of İslâm*: Amerikalı İlahiyatçı Kenneth Morgan, yeryüzünde taraftarı bulunan dinlerin her birini o dine inanan bir alimin yazdığı yazıyla anlatmıştır. İslâmiyet'e ayrılan kısım, Hasan Basri Çantay'ın kaleminden çıkmıştır. İngilizceye çevrilerek Amerika'da yayınlanmıştır.

5. *Kara Günler ve İbret Levhaları* : Milli Mücadele yıllarına ait hatıralarını ve Balıkesir'de yayınlanan Ses Gazetesinde yayınlanan makalelerini içeren bu çalışma ilk kez 1964'de İstanbul'da yayınlanmıştır. Yusuf Akgül tarafından kısmen sadeleştirilerek 2006 yılında Balıkesir'de Petek Ofset Matbaacılık Ltd.'de yeniden basılmıştır.

6. *Zeka Demetleri*: Mecânî'l-Edeb isimli derlemeden seçilmiş bazı fıkra, la-tife ve vecizelerin tercümesi olup Arapça'dan çevrilmiştir. Son kısmına bir kısım Türkçe fıkralar eklenmiştir. 1939'da Balıkesir'de basılmıştır.

7. *Fıkhu'l- Ekber Tercümesi*: İmâm'ı Âzam Ebu Hanîfe'ye nisbet edilen el Fıkhu'l- Ekber isimli risalenin Türkçe çevirisidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın isteği üzerine hazırlanmıştır. İkinci baskısı Ankara'da 1982 tarihli-dir.

8. *Ülkü Edebiyatı*: Sanat sanat içindir felsefesinin eleştirisidir. Her türlü sanatın toplum için olduğu tezini savunur. Edebi sanatları olabildiğince ustalıkla kullanarak şiirler yazan genç bir şâir ile karşılıklı konuşma ve tartışma şeklinde kaleme alınmıştır. 1939'da Balıkesir'de basılmıştır.

9. *Müslümanlıkta Himaye-i Etfal* : Çocuk esirgeme kurumu genel merkezinin emri üzerine hazırlanmış, çocukları korumanın, onları yetiştirip topluma faydalı olmalarını sağlamanın dini ve sosyal açıdan önemine dâirdir. 1922'de Ankara'da basılmıştır.

10. *Mektepli Yavrularına*: Kurtuluş Savaşından sonra Balıkesir'e dönünce yöneticiliğini üstlendiği "Şehit Çocukları Yuvası" öğrencileri için hazırlanmıştır. Vatan, millet, istiklal kavramlarını işleyen okul piyesleri şeklindedir. 1922'de Balıkesir'de iki kitaplık bir seri halinde yayınlanmıştır.⁵

Hasan Basri Çantay'ın, Divan-ı Lüğatı't-Türk Tercümesi, Şifâyı Şerif Tercümesi, Huccetullâhi'l-Bâliğa Tercümesi ve Şerhi, Türk Savları, Kalendername, İslâm'da Cihad ve İdman, Dokuz Derste Arapça ve Farsça Elifba, Maneviyat-ı As-

⁵ Çantay'ın eserleri hakkında geniş bilgi için bkz:Uğur, 1994, s. 63-68; Gündoğdu, 2009, s. 48-5; Ayhan,1989, s. 25.

keriye Dersleri, Edebi Kaideler, Gazetecilik Yüzünden, Ticari İkrar, İstimlâk gibi eserleri ise basılmamıştır. (Uğur, 1994, s. 66–68, Erenbaş, 2006, s. 13-15)

Çantay, basın hayatına girdiği günlerden başlayıp ömrünün son günlerine kadar yazdığı makaleleri çeşitli yayın organlarında çıkmıştır. Başta kendi çıkardığı Balıkesir, Karesi, Yıldırım ve Ses gazeteleri olmak üzere Zafer-i Milli, Türk Dili gazetelerinde, İstanbul’da yayınlanan Sebilürreşad ve 50’li yıllarda Ankara’da yayın hayatına giren İslâm dergileri olmak üzere çeşitli süreli yayınlarda pek çok makalesi yayınlanmıştır.

3. HASAN BASRİ ÇANTAY’IN “KUR’ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM” ADLI KUR’AN TERCÜMESİ

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk meal çalışmalarından olan Hasan Basri Çantay’ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı Kur’an meali üç cilttir. İlk cildi 1952 yılında 440 sayfa, ikinci cildi 1953 yılında 420 sayfa, üçüncü cildi ise 1953’de 369 sayfa olarak İstanbul’da İsmail Akgün Matbaası’nda basılmıştır. Eser Arapça metni de içermektedir. Her cildin sonunda bir fihrist ve birinci cildin sonunda genel konulara ait bir fihrist vardır. Ahmet Sait Matbaası’nda ve sonuncusu da Milsan Basım Sanayi adlı basımevinde olmak üzere birçok defa basımı yapılmıştır. (DİA, c.VIII, 1993, s. 219).

Çantay (1981) bu eserinin birinci cildinin başına, önsözünden önce, “Takriz” başlığı altında Kâmil Mîras’ın bu eserle ilgili 26.5.1952 tarihli kendisine yazdığı mektubu koymuştur. (c. I, s. 3–4) Üçüncü cildinin ilk sayfasına da yine bu eserle ilgili aynı şahsın daha sonra yazıp gönderdiği 7.9.1953 tarihli lütüfnâme’yi “Lütüfnâme” başlığı altında koymuştur. (c. III, s. 890).

Çantay’ın bu eserini M. Ali Yekta Saraç (2005) günümüz diliyle sadeleştirmiş, başına “Sunuş” başlığı altında görüşlerini belirttikten sonra imlâ ve iç düzen hususiyetleri ve günümüzde kullanılması terk edilmiş bazı kelimelerin okuyucunun istifadesini güçleştirdiği gerekçesiyle eserin diliyle ilgili düzenlemeler yapmıştır. Eserin imlâsının Türk dilinin yapısı ve ses uyumları göz önünde tutularak yenilenmesi, tefsir kısmının eskiyen dilinin anlaşılır ve açık bir hale getirilmesi, esere bir takım kaynak eserlerden ilavelerde bulunulması ve eserin iç düzeninin Kur’an’ın metni, meali ve tefsir izahlarının beraberce görülecek şekilde yeniden dizayn edilmesi söz konusu düzenlemelerden bazılarıdır. (s. 6).

3.1. Kuran-ı Kerim'in Tercüme Edilmesiyle İlgili Görüşleri

Hasan Basri Çantay'ın Kur'an tercümesi hakkındaki görüşlerini açık ve net olarak kendi yazdığı mealin önsözünde görmek mümkündür. Çantay, Kur'an'ın lafız ve mana yönünden muciz olması nedeniyle beşerin onu "hakkıyla tercümeden" aciz olduğunu, bu nedenle de yabancı dillerde ve Türkçe olarak yapılan birçok çevirinin başarısız olduğunu, yapılan tercümelerin "Hakkın Kelamı" olmadığını, taklitten ibaret kaldığını ifade etmiştir. O, Kur'an'ı tercüme etmenin zorluğu ile ilgili şunları söylemiştir:

"...Bugün beşer kelamının bile bir dilden diğer bir dile çevrilmesinde asla, aslın bütün hususiliklerine ve o hususiliklerdeki kuvvete tıpkı tıpkısına uyarlık sağlanabiliyor mu? Gönüller bunlara asılları gibi kayıtsız şartsız incizap ve itimat ile bağlanabiliyor mu? İşte iki basit misal: "Ak akçe kara gün içindir." savımızı dünyanın bütün dillerine çevirelim. Ondaki bu hususiliği – tefsir ve izaha girmeden tam bir surette ifade edebilir, bu ifadeden öz malımız gibi istifade edebilir miyiz? Hariri'nin Makâmât'ını, aslındaki inceliği ve derinliği yüzde yüz göstermek şartıyla, hangi babayığit tercüme edebilmiştir ve edebilir? Bu kimin elinden gelir? Bunlar sadece işin teknik yanıdır. Hâlbuki Arap dilinin en belîğ, en eşsiz ve ilahi bir şahıkası olan Kur'an-ı Kerim'in tercümesi meselesinde bu teknik yönden başka nice müstesna hususiyetler göze çarpar. Kur'an'ın bir tek lafzında -paha biçilmez, atlanıp geçilmez nadide cevherlerden üstün ve gömülü - öyle muhtelif manalar var ki bütün bunlar dinimizin pırlantadan kıymetli temel taşlarıdır. Bunların hepsini tercümede sıralarsak, o 'tercüme' olmaz, 'izah' veya 'tefsir' olur. İhmal edersek 'tak-sir' (kusur ve eksik) olur. Nihayet Allah Kelamı ile beşer kelamı arasındaki fark tıpkı Yaratana'la yaratılan arasındaki farktır. Bu, gerçektir, muhakkaktır. Bu farkı gidermeye ins ü cin şöyle dursun, melekler ve peygamberler bile muktedir değildir. Çünkü O, 'ezeli', bu 'fani' bir dildir. İşte sözün özü budur." (Çantay, 1981, s. 5- 6).

Kur'an'ın tercümesinin zorluklarını bu sözleriyle ortaya koyan Çantay (1981) bütün bu zorluklara rağmen Kur'an Meali yazmaya girişmesini "Tibyan" ve "Me-vakıb" tercümesi gibi eski Türkçe eserlerin dil ve tercüme tekniği bakımından o dönemin dilinden uzak olmalarına ve yeni neslin bunları anlayamamasına vurgu yaparak açıklamaktadır. Çantay, yaşadığı dönemde yapılan Kur'an tercümelerine de değinerek bu tercümelerin ya Hak Din İslam'ın temellerine bomba yerleştirmekten zevk alan garazkâr müsteşriklerce maksatlı yapıldığını ya da dünyadaki bazı zümre ve fraksiyonların batıl ve menfi mezheplerini telkin eder mahiyette olduğunu ifade etmiştir. (s. 6).

Hasan Basri Çantay (1981) daha önce yapılan meal çalışmalarından Nûru'l Beyan ve Meâni'l Kur'an adlı Kur'an tercümeleri ile Mehmet Vehbi (Konyalı)

Efendinin Hulâsatı'1 Beyan adlı tefsirinin dil ve tercüme tekniği bakımından yetersiz bulunduğunu ifade etmiştir. Çantay, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirini şaheser olarak nitelendirmiş ve kendi mealinde ona birçok atıfta bulunmuştur. Bu eserin daha ziyade ilim erbabına hitap ettiği, halk için biraz ağır olabileceği tespitini yapmıştır. (s. 6-7).

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Çantay, hem halkın hem de münevverlerin yararlanabileceği "İzahlı Meali Kerim" olmadığını, özellikle de misyonerler tarafından halka ücretsiz Türkçe İncil dağıtıldığı bir ortamda halkın kolaylıkla anlayabileceği sağlıklı bir Kur'an mealine ihtiyaç duyulması nedeniyle yeni bir meal yazmanın gerekliliğini ifade etmiştir. Meal yazma gerekçelerini onun şu sözlerinde görmek mümkündür:

"Görüyoruz ki elde halkın da münevverlerin de hep birden aradığı faideyi temin edecek "İzahlı Meali Kerim" yoktur. Mevcutların da ya hem dili ve şivesi pürüzlü, hem gidişi münafık, iyi yüzlü; ya görünüşte dili oldukça akık, fikri ve mezhebi sapık ya dil yanı şöyle böyle usta malı, teknik ve tedkik tarafı hatalı; ya dili çok zayıf, ilmi ve görünüşü bu günün ihtiyacına göre pek hafif yahut dili üzgün, ilmi seviyelerden cidden üstündür. Gerek bu noktaları gerek son zamanlarda "Kitabı Mukaddes" şirketlerinin bütün köylerimize varıncaya kadar "Türkçe İncil" leri ve benzerlerini yaymak suretiyle hızlandırdıkları faaliyetleri göz önüne alarak âmmenin zevk ve istifade ile yorulmadan ve usanmadan okuyabileceği bir izahlı "Meali Kerim" in vücuduna kati ihtiyaç bulunduğunu takdir ve teslim etmemek mümkün değildir." (Çantay, 1981, s. 8).

Çantay bu gerekçelerle -kendi ifadesiyle- "titiz bir çalışma" ile "*Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*" adlı mealini yazmıştır. Mealın önsözünde de şu duaya yer vermiştir:

"Ey Yüce Allahım, Kur'anı hakimini iman ile okuyan, onun hikmet ve faziletlerine îkan ile uyan, onun sermedî ve ilahî zevkini aşk ve iman ile duyan din kardeşlerimizi ve aziz Türk Milletimizi bitmez tükenmez lutf-ü inâyet ve hıfz-u siyânetine mazhariyetle şâdan ve iki cihanda saâdet ve refâhın her türlüşiyle begâm ve handan eyle âmîn." (Çantay, 1981, s. 10).

3.2. Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim'in Tercüme Metodu

Çantay, Kur'an'ın Tecümesi ve Türkçe Kur'an çevirileri konusundaki görüşlerini açıkladığı Kur'an'ı Hakim'in önsözünde meal hazırlarken uyulması gereken esasları (lâzimeri) tadat etmiştir. Mealini hazırlarken de gücü yettiğince bu esas ve usullere uymaya çalıştığını ifade etmiştir. Çantay'ın sözünü ettiği esaslar şunlardır:

Mealın dili bu günkü yaşayan dil olmalıdır. Metin dışında kalması gereken açıklamalarda hurafelere ve hadis diye uydurulmuş sözlere asla yer verilmemelidir. En muteber tefsir kitapları ve onların da özlü tarafları kaynak edinilmeli, muhtelif manalardan en çok tercihe şayan olanları metne alınmalı, diğerleri izah kısmında gösterilmelidir. Mealler tıpatıp tercümeyle yaklaşmalı, karşılığı Kur'an'ın metninde bulunmayan kelimeler, sırf tercümeyle süslemek ve desteklemek kasıtle, meallere alınmamalıdır. Metinlerin dışında, itibar edilen tefsirlerdeki kısa mana açıklamalarının meale alınması gerekirse bunlar ancak parantez içinde gösterilmelidir. Metinlerin dışında mealleri ve notlarda bunların açıklamalarını yazarken Arap diline, Arap lügatine, Arap Edebiyatına hâkim olduğu hissettirilmelidir. Kur'an'ı Kerim'in ulvi ve ilahi maksatlarını, Hakk'ın vahyine mazhar olmak itibarıyla, her insandan iyi anlamış ve anlatmış olan Peygamber'in bu alandaki sahih hadisleri gözden geçirilmelidir. Kur'an'ı Mübin'de kullanılan bütün kelime ve terkipler yeterince incelenmeli, dilimizde bunların tam karşılıkları bulunması hususunda gerekli itina gösterilmelidir. Allah'ın kelamı ile bilimin nazariyeleri birbirine karıştırılmamalı, mealleri okuyan her meslek erbabı kendi zevk ve ihtisasına göre mealden serbestçe yararlanabilmelidir. Meallerin asıllarından nasıl çıkarılmış olduğunun bilinmesi ve karşılaştırmak isteyenlere kolaylık olmak üzere ayetlerin meallerle aynı yerde bulunması sağlanmalı, meallerin sırası ayetlerin sırasını takip etmelidir. (Çantay, 1981, c. I, s. 8-9).

“Çantay Meali” adıyla meşhur olan Kur'an-ı Hakim'in hemen her sayfasında bol dipnotlar vardır. Yer yer ayetlerin tercüme hacmine ulaşan dipnotlu açıklamalarında genellikle Zemahşerî, Razî, Beydavî, Celaleyn, Medarik ve Hazin tefsirleriyle güvenilir hadis kitapları ve Arapça sözlükler kaynak olarak kullanılmıştır. Burada ayetlerin tercümesinde tercih edilen manaların kaynakları gösterilmiş, farklı anlayışlara dayanan anlamlar kaydedilmiş, Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması amacıyla açıklayıcı ve destekleyici bilgiler verilmiştir. (Çantay, 1981, s. 1-8).

Çantay, meal çalışması için uzun yıllarını vakfettiğini, göz nuru dökerek titiz, yorulmaz ve usanmaz bir gayret ve özen gösterdiğini ifade ettikten sonra yaptığı izahlı meal konusunda yüzde yüzlük bir başarı gösterdiği iddiasında olmadığını da belirtmiştir. (Çantay, 1981, s. 9).

3.3. Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm İle İlgili Değerlendirmeler

Cumhuriyet döneminin orijinal meal çalışmalarından biri olan “Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” ile ilgili olumlu olumsuz bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlar arasında İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Orhan Karmış, Ali Fikri Yavuz,

Salih Akdemir, Edip Yüksel, Mücteba Uğur, Nevzat Âşık ve İbrahim H. Karşlı gibi isimler yer almaktadır.

Ali Fikri Yavuz Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meal'i Âlisi adlı eserinin (1979) önsözünde belirttiğine göre Çantay'ın Mealinin ifade ve üslûbu sade ve akıcı olmakla beraber, ayet mealleri kısa olduğundan bazen kast edilen mana anlaşılmamaktadır. Dip notun olmadığı yerlerde de mana kapalı kalmaktadır. İzahların dip notu olarak verilmesi, zaman kaybına sebep olmakta ve okuyucuyu yormaktadır. Mealler, metinle bir arada olmadığından ayetleri meallerle karşılaştırmak zorlaşmaktadır. Ayrıca eser üç cilt halinde olduğundan kullanışı kolay değildir.

Orhan Karmış (1973), Çantay'a, mealinde Türkçeyi maharetli bir tarzda kullandığı halde az da olsa kulağa hoş gelmeyen, ifade nezahetini zorlayan bazı tabirlere yer verdiğini söyleyerek tenkitte bulunmuş, buna örnek olarak da Kehf Suresinin 50. ayetindeki "bedel" kelimesini, İtalyanca bir kelime olan "trampa" kelimesi ile tercüme etmesini göstermiştir. Karmışa göre Çantay, yabancı asıllı ve biraz da argo kokan bu kelime yerine daha uygun ve nezih bir tabir kullanabilirdi. Kaldı ki, "...Zalimler için ne kötü trampadır bu!" ifadesi, müfessirlerce ayetin tefsiri münasebetiyle söz konusu edilen önemli görüş ve tevcihleri de kapsamamaktadır. (s. 342)

Salih Akdemir (1989)'e göre, Çantay'ın mealı, önsözünde ifade ettiği şartları gerçekleştirmekten uzaktır. En çok eleştirilmesi gereken yönü, dili olmalıdır. Çantay, Allah kelâmını mümkün olduğunca doğru tercüme edeyim derken Türk Diline uygun düşmeyen bazı ifadeler kullanmaktan kurtulamamıştır. Akdemir'in eleştirdiği hususlardan biri de, Çantay'ın, müracaat ettiği tefsirlerin etkisinde kalması sonucu, farkında olmadan bazı ayetlerin manalarını saptırmasıdır. Bu husus bazen bizzat Kur'an metninde, bazen de ayet-i kerimeyi açıklamak için verdiği dipnotlarda açıkça görülmektedir. (s. 51-52). Akdemir (1989), tercümede hemen bütün fiillerin "miş"li zaman ile tercüme edilmesini - ki bu kip (siyga) Türkçede, kesinliğin ötesinde şüphe ifade eden bir kiptir- ve metinde soru edatı bulunmadığı halde, ibarelerin soru kipinde tercüme edilmesini de yanlış bulmakta ve tenkit etmektedir. (s. 59).

Salih Akdemir (1989) uzun araştırmalar sonuncu yazıldığına vurgu yaptığı Çantay Mealı'nın her şeye rağmen birçok tercümeden daha yararlı olduğunu ifade etmektedir.(s.52)

Mücteba Uğur (1994) "Hasan Basri Çantay" isimli eserinde, bu mealı değerlendirmiş, yazının sonunda Ali Fikri Yavuz, Orhan Karmış ve Salih Akdemir'lerin tenkitlerinin bir değerlendirmesini yapmıştır. (s. 69–106)

Mücteba Uğur (1994) Ali Fikri Yavuz'un, ayetlerin meallerine, yerine göre kısa, gerektiğinde ise uzunca açıklamalar eklenmiş olması ve söz konusu açıklamaların dipnotlar şeklinde verilmesi fakat bu uygulamanın bütün kitaba şamil olmamasına yönelik tenkitlerine katılmaktadır. Fakat Meali'in hacmi ve baskı kalitesiyle ilgili eleştirilerine halkın ve talebelerin kitaba kolay ulaşması için lüks ve pahalı baskıdan kaçınılmış olabileceği düşüncesiyle katılmadığını ifade etmiştir. (s. 92-93).

Uğur (1994) Kehf Suresinin 50. ayetinde "bedel" kelimesinin yerine, İtalyanca bir kelime olan "trampa" kelimesinin kullanılmasına yönelik Orhan Karmış'ın eleştirisine katılmaktadır. Hatta buna benzer bir çevirinin Tevbe Sûresinin 98. ayetinde de görüldüğünü ifade etmiştir. Söz konusu ayette "mağramen" sözcüğü "angarya" kelimesiyle tercüme edilmiştir. Uğur bu iki tercüme ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bunlar Çantay'ın Türkçeyi maharetle kullandığı meallere yakışmayan karşılıklardır. Hem yabancı asıllı, hem de argo kokan bu kelimeler yerine kulağa daha hoş gelen Türkçe kelimeler bulunsaydı elbette fazlasıyla uygun düşerdi. Ancak işaret etmek gerekir ki Meâl'i Kerim'de bu kabil kulağa hoş gelmeyen, üstelik yabancı kökenli olan, dahası argoya kaçan bir üçüncü kelime bulmak hayli müşkildir. O iki kelime ise herhalde yerlerine başka Türkçe kelime bulunamadığı için değil, sanırız halk arasında fazlaca kullanıldıklarından dolayı meâl alınmış olmalıdır. Binlerce fasih kelime içinde kullanılmaması daha uygun düşecek iki kelimenin bulunuşu ise pek fazla kusur oluşturmayacaktır." (s. 94)

Mücteba Uğur (1994) Salih Akdemir'in Meal'e yönelttiği dil ile ilgili eleştiriye katılmadığını, yukarıdaki iki ayetin tercümesinde "angarya" ve "trampa" kelimelerinin kullanılması dışında dil açısından başka bir eleştiri yapılamayacağını belirttiği sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bunun dışındaki her söz, iddia veya zandan öte gitmez. Oysa iddia ilim değildir. Gerçeği de hiçbir zaman yansıtmaz. Zanda ilim değildir. O da gerçeği aksettirmez. Üstelik kimi zanlar vebal getirir. Çantay öz Anadolu Türkçesi konuşur ve yazardı. Ayrıca yıllarca edebiyat öğretmenliği yapmış olması ona Türkçeyi harikulâde bir biçimde kullanma yeteneği kazandırmıştı. Bazılarında akıcılık ve sadelik göze çarpar. Meal'i Kerim dışındaki eserlerinde bu özellik açıkça belli olur. Meal-i Kerim'de ise metne sadık kalmayı ön plana almıştır. Tek bir harfin manasını bile çevirilerine yansıtmaya gayret etmiştir." (s. 95-96)

Uğur (1994), Çantay'ı ayetlere Ehl-i Sünnet inancı paralelinde mânâ vermekle eleştiren Akdemir'e katılmadığını ifade etmiştir. Zira ona göre, ayetlerin çeviri-

lerinde ve açıklamalarında Ehl-i Sünnet inancının esas alınması Kur'an metnine uygun düşmemiş görünse bile, hiçbir şekilde yanlış sayılamaz. (s.100–101)

Mücteba Uğur Çantay'ın meali ile ilgili değerlendirmesinde onun, mealinin önsözünde açıkladığı Kur'an-ı Kerim çevirisinde aradığı özellikleri eserinde önemli ölçüde gerçekleştirdiğini söylemiştir. Uğur'a (1994) göre uzun bir çalışma sonucu ortaya çıkan mealin özelliklerinden biri gününün yaşayan Türkçesiyle yazılmış olması, son derece sade ve akıcı bir dile sahip olmasıdır. (s.71). Eserin ikinci özelliği kelimelerin birçok manasından, tercih edilen manayı esas alması diğer anlamlara dipnotta yer vermesidir. (s.71) Diğer bir özelliği ayetlere eklenen açıklamalarda hurafelere ve uydurmalara yer verilmemiş olmasıdır. Yine Uğur'a göre, ayetlerin, kelimelerin hatta harflerin anlam kaybına yol açmayacak titizlikte tercüme edilmeye çalışılması mealin önemli bir özelliğidir. (s.74–78). Çantay'ın, tercümesinde Kur'an'ın üslubuna yakın bir üslup kullandığını ifade eden Uğur, bu tespitine, rahmet ayetlerinde müminlerin gönüllerine huzur verecek yumuşak lafızlar kullanılması buna karşılık azap ayetlerinde manayı ses tonuyla hissettirecek lafızların seçilmiş olmasını örnek vermiştir. (s. 78–82, 86).

Nevzat Aşık (1995) Çantay'ın yapmış olduğu meal/tefsir çalışmalarında ifade ettiği hadislerle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Aşık'a göre, mealde kaynak olarak kullanılan hadislerin râvilerine yer verilmemiş, hadislerin alındığı kaynaklara işaret edilmekle birlikte cilt ve sayfa numaraları belirtilmemiştir. Yine Aşık'ın değerlendirmesine göre Çantay, eserlerine aldığı hadisleri ikinci, üçüncü, dördüncü veya beşinci hadis kitaplarından değil, hadis ilminin birinci/orijinal kaynaklarından seçmiştir. Bunlar tercüme ve şerhlerini verdiği hadislerin sonlarında işaret edildiği üzere, Buharî ve Müslim'in sahihleri; Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Dârekutni ve Beyhakî'nin sünenleri; Taberânî'nin Mu'cemi; Ahmed ibn Hanbel, Tayâlisi, Ebu Ya'la'nın Müsned'leri; Hâkim'in Müstedrek'i ve hadis ilminin diğer ilk ürünleridir. Çantay'ın, hadisleri sıkı bir tenkide tabi tutarak kullandığını ifade eden Aşık, meal çalışmasının titiz bir tercüme ile yapıldığını Türkçe açısından da başarılı bir tercüme olduğunu belirtmektedir. (s. 5)

İbrahim H. Karslı (2002) Çantay'ın mealinde kullandığı tercüme metodunu incelemiş ve eserle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Karslı'ya göre, mealde esas itibarıyla harfi tercüme usulü kullanılmakla birlikte dilde akıcılığı sağlamak ve anlaşılabilirliği temin etmek amacıyla Türkçe cümle yapısı esas alınmıştır. Tercümede çok sayıda parantez ve açıklayıcı dipnot bulunmasının Kur'an mesajının daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığı fakat bunların okuyuşta akıcılık ve anlaşılabilirliğin önünde engel oluşturduğu hususu Karslı tarafından ifade edilmektedir.

Ona göre, eser belirli Kur'an tefsirlerinden istifade etmektedir. Bunlar da daha ziyade, Ehl-i Sünnet anlayışına sahip insanların yayıldığı çevrelerde kullanılan kaynaklardır. Çantay'ın, mealinde Türk dilini başarılı bir şekilde kullandığını belirten Karşı bazı kelimelerin günümüz Türkçesinde kullanılmadığını, diğer bazı Türkçe kelimelerin de mana içeriği itibarıyla değiştiğini, bu nedenle de mealin yapılacak yeni baskılarında Türkçe açısından gözden geçirilerek yayımlanması gerektiğini ifade etmektedir. (s. 153–155)

Yunus Vehbi Yavuz, Kur'an mealleri üzerine yaptığı çalışmasında gerek Osmanlılar döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yaptırılan meallerin günümüzde yapılan birçok meal çalışmasına göre daha ciddi olduğunu ve hala aşılamadığını ifade etmektedir. Yavuz bu tezine örnek olarak Elmalılı Hamdi Yazır'ın meali ile Hasan Basri Çantay'ın meallerini zikretmektedir. Ona göre bu eserlerin hala aşılamamış olmasında devlet desteğinin, ya da ticari bir gaye taşımaksızın sorumluluk duygusuyla yazılmış olmasının etkisi büyük olmuştur. (Yavuz, 1999, s. 3).

3.4. Kur'an Mealinden Örnekler

Hasan Basri Çantay (1981)'ın 'Kur'an-ı Hâkim ve Meali Kerim'inden birkaç meal ve izah örneğine burada yer vermeyi uygun bulduk.

1. Çantay, İhlas sûresinin 1. ayetini “*De ki: O Allahdır, bir tekdir.*” şeklinde tercüme ettikten sonra dip notta “*ehad*” kelimesinden yola çıkarak, tevhid konusunda bir hayli geniş açıklamalarda bulunmuştur. Kelamî ve tasavvufî terimlerin yoğun olarak kullanıldığı söz konusu açıklamalardan sadece bir kısmına burada yer vereceğiz:

“Lûgatda ‘Bir’ ma’nâsına olan “Vaahid”. Cenâb-ı Hakkın sıfat isimlerindedir. O takdirde ma’nâsı şudur: ‘Mâhiyyetde ve kemâl sıfatlarında Ona bir şey eş olmak mümkün değildir.’ Aynı ma’nâdaki ‘Ehad’de Onun zât ismidir. O suretde ma’nâsı: ‘Zâtî bakımdan bir’ demektir. Bu, tevhîdin kat’î ifâdesidir. (Seyid Şerif) e göre ‘Tevhid, ehl-i hakikat dilinde Allahın zatını zihinlerde tasavvur ve vehimlerde, hayallerde tevehhüm ve tehayyül edilen her şeyden tecrid etmektir. Bu üç suretle vücud bulur: 1) Rububiyetini bilmekle, 2) Birliğini ikrar etmekle, 3) Kendisine hiçbir şeyi eş tutmamakla’...” (c. III, s. 1231).

2. Hasan Basri Çantay'ın bazı surelerin başlarında görülen ve “*Hurûf-u Mukattaa*” adı verilen harflerle “*Takva*” kelimesine verdiği anlamı Bakara sûresinin ilk beş ayetinin tercümesi ve açıklamasında görmek mümkündür.

“1- Elif, Lâm, Mim.

2- Bu, o kitab’dır ki kendisinde (Allah katından gönderilmiş olduğunda) hiç şübhe yoktur. (O) takvaa sahipleri için doğru yolun ta kendisidir.

3- (O takvaa sahipleri ki) onlar gaybe inanırlar; namazı dosdoğru kılarlar; kendilerine rızık olarak verdiğimizden de (Allah yolunda) harcarlar.

4- (O takvaa sahipleri ki Habîbim) onlar sana indirilene de, senden evvel indirilenlere de inanırlar. Âhirete ise onlar şübhesiz bir bilgi ve inan beslerler.

5- İşte onlar Rablerinden (gelen) Hidâyetin tam üzerindedirler. Asıl muradlarına kavuşanlar da işte onlar.” (c. I, s. 13-14)

Çantay (1981), burada ve başka surelerde yer alan “Elif, Lam, Mim” gibi mukattaa harflerinin Cenabı Hak ile sevgili peygamberi arasında birer şifre olduğunu düşünmektedir. *Takva* kelimesini ise, sakınma, korunma ve korkma anlamında olduğunu ifade ettikten sonra dini bir terim olarak şöyle tanımlamıştır: “Şeriat örfünde takva, ahirette insanlara zarar verecek şeylerden kaçınmaktır.” (c. I, s. 13–14)

3. Hasan Basri Çantay (1981) mealinde yeri geldikçe günümüz ilimleriyle alâkasını tesbit ettiği âyetleri bu ilimlerle birlikte izah etmiştir. Örneğin Ra’d sûresinin 3. âyetinin izâhında meyvelerin ve çiçeklerin erkek ve dişi çiftlere mâlik olduğunu, Hicr sûresinin 22. âyetinde de rüzgârların dişi nebatları erkek nebatlarla aşıladığı bilgisini aktararak botanik ilmine dair bilgiler vermektedir. (c. I, s. 367; c. II, s. 476).

Ankebut suresinin 20. âyetini izah ederken, “Yerde yapılan hafriyatın (kazıların) hilkate ait nice sırları ve tarihi hakikatleri meydana çıkarmakta olduğunu” beyan ederek bu âyetin arkeoloji ilmiyle olan alâkasını ve işaret ettiği hususları açıklamaya çalışmaktadır. (c. II, s. 708)

Bazı âyetleri de Çantay (1981), tıp ilminin yaşadığı dönemde vardığı sonuçlar ışığında izah etmeye çalışmıştır. Nitekim Nahl sûresinin 69. âyetini tefsir ederken; son fenni ve tıbbi tecrübelerin bu âyetin içeriğine işaret ettiğini ileri sürer. Ona göre, tarihi rivayetler de Hz. Ömer’in (r.a.) onulmaz yaraları bal ile tedavi ettiğini bizlere bildirmektedir. (c. II, s. 495).

4. SONUÇ

Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam eden Kur’an’ın Türkçe’ye tercüme edilmesi ve Türkçe Kur’an tartışmalarının yaşandığı yıllarda birçok Kur’an tercümesi çalışması yapılmış, yapılan bu

çalışmalar üzerinden sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların özünü Türkçe konuşan Türk milletinin kutsal kitabını kendi diliyle okumasına ve anlamasına imkân hazırlamak düşüncesi oluşturmaktadır. Bu yaklaşım zamanla ibadet dilinin de Türkçe olması gerektiği fikrine doğru evrilmiştir. Kur'an'ın Türkçe'ye tercümesi meselesi ve Türkçe Kuran çevirileri etrafındaki tartışmaların sertleşmesinin ardında esasen tartışmanın bu yöne kayması yatmaktadır.

İşte Hasan Basri Çantay böyle bir sürecin yaşandığı ortamda önceki Kur'an tercümelerini gerek dil ve üslup bakımından gerekse tercüme hatalarından dolayı eleştirmiş ve halkın ve aydınların anlayabileceği bir dil ve üslupla izahlı bir Kur'an meali olan Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserini hazırlamıştır. Bu eser, yazıldığı döneme kadar basılmış olan mealler içerisinde orijinalliği ile bilinen bir eser olmuştur. Çantay, mealinin önsözünde Kur'an mealinde bulunması gereken özellikleri açıklamış kendisinin de gücünün yettiğince bu esaslara uymaya çalıştığını ifade etmiştir. Çantay'ın mealinin özelliklerinden bazılarını aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür.

Çantay Meali yaşadığı dönemin Türkçesiyle yazılmış dil açısından başarılı bir tercümedir. Kelimelerin birçok manasından, tercih edilen manayı esas almış diğer anlamlara dipnotta yer vermiştir. Ayetlere eklenen açıklamalarda hurafelere ve uydurmalara yer verilmemiştir. Ayetler, kelimeler ve harfler anlam kaybına yol açmayacak titizlikte tercüme edilmeye çalışılmıştır.

Mealde kaynak olarak kullanılan hadislerin kim tarafından rivayet edildiğine yer verilmemiş, hadislerin alındığı kaynaklara işaret edilmekle birlikte cilt ve sayfa numaraları belirtilmemiştir. Hadis referanslarını hadis ilminin ana kaynaklarından seçmiştir. Bunlar genellikle tercüme ve şerhleri verilen hadislerin sonlarında gösterilmiştir. Buharî ve Müslim'in sahihleri; Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimi, Dârekutni ve Beyhakî'nin sünenleri; Taberânî'nin Mu'cemi; Ahmed b. Hanbel, Tayâlisi, Ebu Ya'la'nın müsnedleri; Hâkim'in Müstedrek'i en temel referanslarını oluşturmaktadır.

Mealde esas itibarıyla harfî tercüme usulü kullanılmakla birlikte dilde akıcılığı sağlamak ve anlaşılabilirliği temin etmek maksadıyla Türkçe cümle yapısı esas alınmıştır. Tercümede çok sayıda parantez ve açıklayıcı dipnota yer verilmiştir. Çantay, daha çok Ehl-i Sünnet anlayışına sahip insanların hazırladığı klasik Kur'an tefsirlerinden istifade etmiştir.

Söz konusu meal, hem tercüme tekniği bakımından hem de Kur'an ayetlerinin anlamlarını eksiksiz olarak tercümeğe yansıtması ve çoğu zaman dipnotlarla açıklamalar yapılması bakımından hala değerini korumakta ve araştırmacılara kaynaklık etmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, Halil (2001), *Kur'anın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi*. (2. Baskı), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDVY).
- Âşık, Nevzat. (1995). *H. Basri Çantay'ın Hadisçiliği*. Merve Dergisi (Balıkesir İ.H.L. ve Anadolu İ.H.L. Yayın organı) 3 (5), s. 5.
- Akdemir, Salih (1989). *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*. Ankara: Akid Yayınları.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1952). “Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi/Kur'an Nedir”. A.İ.F.D., (2-3).
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (1981), *el-Camiu's Sahih, (Sahihu'l Buhari)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çaksu, Maruf (2002), *Mücahid ve Mutasavvıf Hasan Basri Çantay*. Balıkesir: İnci Ofset.
- Çantay, Hasan Basri (1966). *Âkifnâme*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Çantay, Hasan Basri (1958). *Hadisler (On Kere Kırk Hadis)*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Çantay, Hasan Basri (2006). *Kara Günler ve İbret Levhaları*. (Yayına Hazırlayan: Yusuf Akgül) Balıkesir: Dileksan Kağıtçılık ve Tic.San. Ltd.Şirketi.
- Çantay, Hasan Basri (2005). *Kuran-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Çantay, Hasan Basri (1981). *Kuran-ı Hakim ve Meal-i Kerim (I-III)*. İstanbul: Elif Ofset.
- Cündioğlu, Dücan (2005), *Kuran ve Dile Dair*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cündioğlu, Dücan (2005), *Mehmet Akif'in Kuran Tercümeleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Emre, Mehmet. (2003). *Hatıralarım*. (3. Basım). İstanbul: Erhan Yayınları.
- Erdoğan, A. (1938), “Kur'an-ı Kerim Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri”, Vakıflar Dergisi, c. I, s.47-48.)
- Erenbaş, Sadık, *Hasan Basri Çantay'ın Tefsir İlmindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi: Trabzon, 2006.
- Gündoğdu, Muhammet, *Hasan Basri Çantay'da Din Ve Toplum*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2009
- Işık, Emin, “*Hasan Basri Çantay*” mad. Diyanet İslam Ansiklopedisi (c. VIII, s. 218), İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0609.htm>, (Erişim Tarihi: 25.08.2012)
- Karmış, Orhan (1973). “*Kur’an-ı Kerim ve Türklerin Tarih Boyunca Ona Hizmetleri “50. Yıl”*”, Ankara, s. 342
- Karlı, İbrahim H. (2002) “*Hasan Basri Çantay’ın Kur’an’ı Hakim ve Meâl’i Kerim’deki Tercüme Metodu*”, EKEV Akademi Dergisi, 6 (13), 153-155.
- Özdamar, Yunus, *Hasan Basri Çantay’ın “Kur’an Hakim ve Meali Kerim” adlı meali ile “Kuran Yolu” tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara, 2006.
- Sağol, Gülden (1997). “*Kuranın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerine Yapılan Araştırmalar*”, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8.
- Togan, A. Z. V. (1959–1960), “*Londra ve Tahran’daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair*”, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, c. III, s.135.
- Uğur, Mücteba (1994) *Hasan Basri Çantay*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üşenmez, Emek (2008) “*Türkçe İlk Kuran Tercümesi Ve Tercümedeki – Mak/-Mek Eki Hakkında*”, Akademik Bakış (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), Sayı: 14.
- Yavuz, Ali Fikri (1979). *Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meâl’i Âlisi*. İstanbul.
- Yavuz, Y. Vehbi, “*Kuran Mealleri Üzerine Bir Tenkit Denemesi*”, Yayınlanmamış Makale, Mudanya, 1999.
- Yazıcı, Nesimi (1993) “*Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi*”, (05.02 1993’te Gönen’de toplanan ‘Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi’ sempozyumuna sunulan bildiri)
- Yüksel, Edip (1992). *Türkçe Kur’an Çevirilerindeki Hatalar*. İstanbul.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer (1946) *el- Keşşaf an Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil*. Kahire.